

NENAD NOVAK
STEFANOVIĆ

**SRBIJA
OPISANA KUĆAMA**

■ Laguna ■

Copyright © 2023, Nenad Novak Stefanović
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

Preuzimanje delova ili celih priča iz ove knjige, bez dozvole
autora, kažnjivo je po Zakonu o autorskom i srodnim pravima.

„Srbija je plemenita, čoveku blagonaklona zemlja. Njena teritorija obeležavala je u nekoliko mahova središte civilizovanog sveta, a često je bila i roditeljka ljudi i ideja koje su presudno uticale na privrednu, kulturnu ili političku istoriju Evrope.“

Dragoslav Srejović, *Iskustva prošlosti*

Sadržaj

PRAISTORIJA (VII–IV MILENIJUM P. N. E.)

Grešni prsti zavučeni u pesak	17
(Lepenski vir)	
Čovekovo brdo	37
(Vinča)	
Prošlost je ono što tek treba da nam se dogodi	55
(Pločnik, Kuršumljija)	

RIMSKA VLADAVINA (I–IV VEK)

Podzemno svetlo Rima	75
(Singidunum)	
Zagrljaj sa ocem iznad kula majčinog grada	93
(Gamzigrad, <i>Felix Romuliana</i>)	
Prsti naši klize po kostima predaka	107
(Viminacijum)	

SRPSKI SREDNJI VEK (XI–XV VEK)

Slavnim bogovima i boginjama ovog mesta	121
(Petrova crkva – rotonda)	
Sudnica pod plaštom velikog majstora	131
(Mileševa – raška škola)	
Dečja crkva	145
(Kraljeva crkva u Studenici – vizantijska škola)	
Bili smo lepi kad su došli po nas	155
(Kalenić – moravska škola)	
Brodovi se penju na sprat	165
(Smederevo – utvrđen dvor)	
Duboka tišina u meni guta reči	179
(Novo Brdo – rudarski grad)	

OSVAJAČI I KOLONIZATORI (XVI–XIX VEK)

Ne boj se nebeskog boja	197
(Kula Nebojša)	
Šum leptirovih krila nad Dorćolom	209
(Jezuitska gimnazija)	
Spiralni silazak u čistilište	229
(Rimski bunar)	
Sunčev točak se okreće na tavanici	241
(Haremluk i selamluk u Vranju)	

OBNOVA DRŽAVE (1804–1900)

Kanap i kresivo	253
(Spomen-škola u Orašcu)	

Ko to gleda kroz okrugle prozore?	263
(Čele-kula)	
Zdravo, tamo, stari moj prijatelju!	273
(Karađorđev grad u Topoli)	
Arkadija Šumadija	287
(Milošev vladarski konak u Gornjoj Crnući)	
Ponesi svoju crkvu na leđima	297
(Pokajnica – crkva brvnara)	
Uvećaj, tako da bude manje!	311
(Stara crkva u Kragujevcu – hrišćanstvo pod islamom)	
Kuluk čitan otpozadi	319
(Simića kuća u Kruševcu – tursko-srpska gradnja)	
Rađanje lepote u Letnjem dvoru	331
(Staro zdanje u Arandjelovcu – nacionalni stil)	
Komuna platonske ljubavi u kući sa drvenim tremom	343
(Kuća Svetozara Markovića u Kragujevcu – srpska kuća)	
Sunčeva promaja prolazi kroz podove	357
(Kuća Veljkovića u Birčaninovoj – akademizam)	
Nevinost naroda	369
(Stari sud u Čačku – klasicizam)	
Elektricitet Merkurovih kočija	379
(Kapetan Mišino zdanje – istoricizam)	

SRBI POD KRUNOM HABZBURGA (XVIII–XIX VEK)

Nedremano oko	395
(Dom Sabova u Sremskim Karlovcima – rokoko)	
Sreća ti pevala	409
(Frišova palata u Vršcu – neoklasicizam)	
Laza Kostić primećuje da je u tuđem snu	421
(Kuća Palanačkih u Somboru – K. und K. stil)	

DECENIJA SECESIJA (1900–1910)

- Bog i bogatstvo 439
(Kuća Sotira Ilića u Leskovcu – bečka secesija)
- Pod kaldrmom žice bruje 451
(Stara telefonska centrala u Kosovskoj – moravska secesija)

JUGOSLAVIJA (1918–1941)

- Vrtoglavica Beograda 463
(Ministarstvo pošte u Palmotićevoj 2 – jugoslovenski stil)
- Njeno veličanstvo Funkcija 473
(Vila u Osmana Đikića 9 – beogradska moderna)
- Živela je sa nama 483
(Puškinova 5 – vizantijski modernizam)
- Graditelji prašine 501
(Tanurdžićeva palata u Novom Sadu – vojvođanski bauhaus)
- Razvetrena vila 517
(Vila Stankovića u Čortanovcima – romantični historicizam)

OD USAMLJENIH KUĆA DO GRADA OSAME (1948–1980)

- Miris kožnog šinjela na snegu 529
(Bulevar vojvode Mišića 19–33 – socrealizam)
- Arhitekta otkrovljenih kuća 539
(Spomen-obeležje na Jevrejskom groblju – Bogdan Bogdanović)
- Nova arhitektura u bubregu vespe 555
(Kondina 1a – socfunkcionalizam)
- Gelato comunista* 567
(Dom omladine – internacionalni stil)

Tragedija nerešenog poraza	579
(Stadion <i>Crvene zvezde</i>)	
Ka brutalizmu džema od kajsije	589
(Blok 23 – barok-brut)	
Izjave zahvalnosti i fotografije	599
<i>O autoru</i>	603

Poštovani čitaoci,

Pred vama je i treća knjiga iz serijala o životima kuća. Opisane su one koje postoje, te je i ova knjiga vodič za meko spuštanje dlanova na starinske zidove.

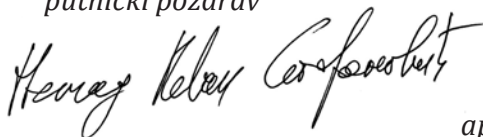
Preporučljivo je staviti je u džep i poći na put, kroz memoriju gradova naših, ali i sklonjenih mesta na kojima se nalaze znamenita zdanja. Knjiga je pokušaj da se kroz arhitektonske stilove penjemo i spuštamo po vertikali prostora na kojem se nalazi Srbija. Da zavirimo u kolektivno sećanje, ili kako se nekada govorilo, a što je u međuvremenu prevaziđeno kao patetično, u dušu vremena.

Naravno da je putovanje kroz knjigu koju držite u ruci i preporuka da upoznamo svoju posebnost kao deo zajedničke celine. Krenite, dakle, na putovanje, prvo pešice po svojoj okolini. Možda ćete drugačijim očima videti kuće pored kojih svakodnevno prolazite.

Lepa je i tužna ova naša zemlja, ne zamerajte joj previše, dodirnite je kao zaspalo genijalno dete.

Sa željom da se sretnemo na nekom obilasku i podelimo vertikalni pogled na kuće,

putnički pozdrav



april 2023, Zvezdara

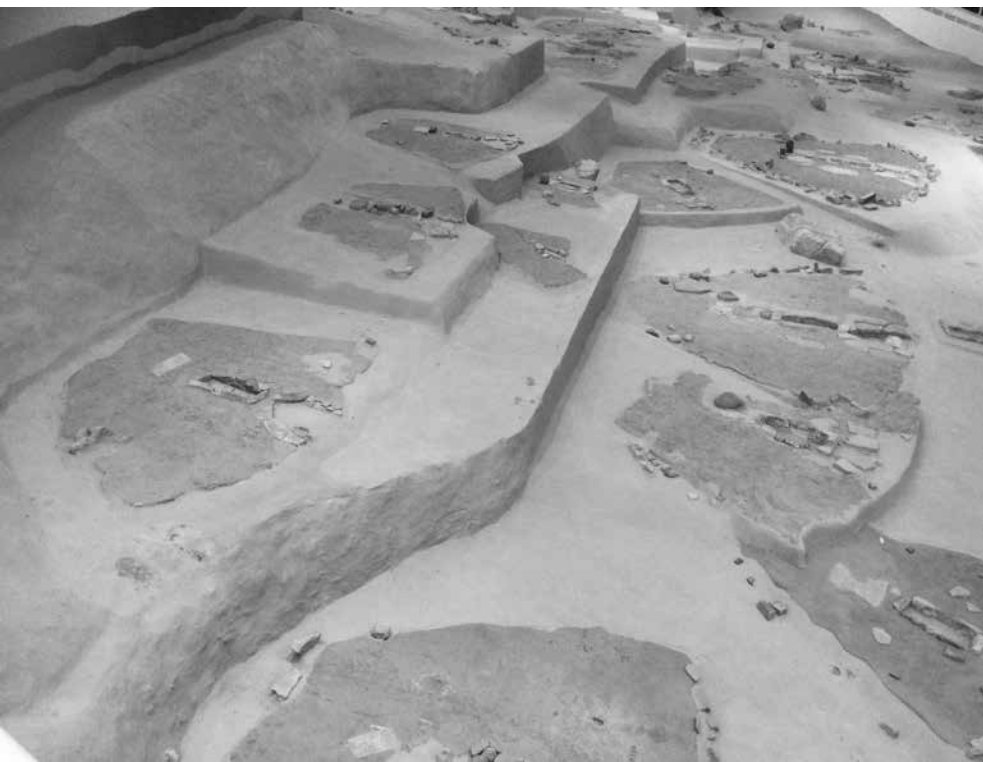
PRAISTORIJA

(VII-IV milenijum p. n. e.)

„Zahvaljujući svom položaju na glavnim putevima između Srednje Evrope i prastarih kulturnih ognjišta istočnog dela Sredozemnog mora, Srbija obećava da će nam dati rešenje glavnih pitanja koja se odnose na izvorišta kultura obe ove oblasti.“

Gordon Čajld, *Dunav u praistoriji*

Grešni prsti zavučeni u pesak



Lepenski vir

„Nisu znali za točak, a opet, živeli su srećnije od nas?!“
Arheolog Dragoslav Srejović postavio je zagonetku svojim studentima o ljudima koji su živeli u srednjem kamenom dobu, u naselju ispred čijih otkopanih temelja su stajali. Trapezoidni podovi plutali su u dunavskom pesku kao crvenkasti splavovi doplovili iz davnine.

Dunav je iza profesorovih leđa leteo sužen u klancu litica, udarajući u podzemni greben tako da je površina klobučila, kao da je neka vatra odozdo kuva. Predeo se приметно menjao. Jutarnja magla je dugo stajala nad rekom i digla se naglo, sunce je izlazilo i nestajalo iza stena na suprotnoj obali reke, najednom pokriveno tmastim oblacima. Kada bi se ekipa arheologa utišala, čulo se nadglasavanje rečnog huka s kreštanjem ptica u gustoj šumi, koja je opkoljavala uvalu s iskopinama. Iz šume se dizala gola litica Keršo. Osećalo se prisustvo drevnosti. Dubinska pitanja egzistencije imala su ovde svoje prirodno stanište.

Očekivano, na licima studenata izbila je zbunjenost. *Ljudi u kamenom dobu živeli srećno?* I ne samo srećno – srećnije od njih!

Profesor je, kao i obično, zakopčan i zamišljen; on se uopšte nije bućnuo u Dunav s njima, iako su iskopavali po najvećoj žezi. Nikako nisu uspevali da zavire u njegov oklop.

Čovek i točak behu za te mlade ljude pupčano spojeni. Kao da jedno bez drugog ne postoji! Život bez bicikla, prдавca soleksa, spačeka... prazan je. U lend roveru pevušili su Marini sa Đorđem Marjanovićem, ljuljajući se na sedištima, i vožnja je proletela kao dok udariš dlanom o dlan, a u kamenom dobu ni točka, ni radija, ni radosti i kako su onda ljudi Lepenskog vira bili srećniji od njih?!

„Nemoguće!“, uzviknuo je student, koji će mnogo kasnije pričati o tome potpisniku ovih redova.

„Mislite?“, uzvratilo je Srejović.

* *
*

Do Srejovićevog uverenja o srećnom životu u zajednici Lepenskog vira stići ćemo u krugovima, kao da se spiralnim stepeništem spuštamo u pomrčinu nekog bunarskog grotla u kojem se taloži vreme.

Predubok je koren arhitekture na tlu Srbije. Najstarije ostatke kuća nalazimo pored Dunava, što je u prirodnom sledu jer uz vode Dunava, pešačeći s Bliskog istoka, uranjajući u njegovo priobalje kao u krvnu žilu naroda, domiciao se savremeni čovek Evrope. U pećinama pored Dunava živeo je starosedelac *homo neanderthalensis*. Njegovi tragovi su nađeni u pećini iznad Trajanove table. Pet hiljada godina je trajao suživot starosedelaca i došljaka *homo sapijensa*. Onda su neandertalci nestali. Šta im se dogodilo? Ne zna se pouzdano. Izvesno je samo da su paleogenetičari ustanovili

da svaki Evropljanin u sebi čuva jedan do četiri posto neandertalskih gena. Šta to znači? Pa znači da su naša tela skladišta celokupne istorije čovečanstva. Svako ljudsko biće je muzej evolucije.

Kada je došao u Đerdap, sapijens je trideset hiljada godina bio pećinski čovek. Potom postaje graditelj. Ali prethodno je klima morala da se ublaži. Povukli su se glečeri dopuštajući zemlji da se poveže sa suncem. U šumama se razbujao životinjski svet. Narušena je tišina koja je vladala tokom ledenog doba.

Prelaz od pećinara ka graditelju zbio se u desetom milenijumu pre naše ere.

Čovek je bežao iz osećaja zaštićenosti u kamenoj utrobi planina, željan sunca, prostora, osećao je u sebi naviranje nove potrebe – da se skući pod oblacima! Da bude na svome. Pećina nije bila njegovo delo. Arhitektura je prvi čovekov prkos prirodi – čin individuacije, dokaz odrastanja, odvajanja od majke prirode.

Kao i na mnogim drugim manje-više pogodnim mestima uz Dunav, i u potkovičastoj terasi Lepenskog vira izgrađene su prve kuće.

U počecima graditeljstva Đerdapska klisura je u odnosu na druga područja bila gusto naseljena. Otkriveno je četrnaest naseobina s obe strane Dunava, koje su se razvijale u periodu mezolita i neolita, dakle, u periodu od desetog do četvrtog milenijuma pre naše ere.

Među njima Lepenski vir je zapanjujuće odskočio! Porođice tu najpre žive u zemunicama – natkrovljenim rupama. Proći će najmanje dve hiljade godina dok graditelji ne savladaju put od zemunice do kuće u obliku šatora. A ta šatorasta kuća je samo spolja bila jednostavna.

* *

*

Arheolozi su dobili zadatak da žure. Dunav će u sto kilometara dugačkoj Đerdapskoj klisuri narasti u jezero. Nivo vode se diže za najmanje dvanaest metara.

Izgradnja mamutske hidrocentrale veličala je privredne moći Jugoslavije i Rumunije. Cvetalo je prijateljstvo Josipa Broza Tita i Georgea Georgijua Deža, potom Nikolajea Čaušeskua. Komunizam je krotio Dunav uspešnije od Trajanovih legija.

Nikada se u Srbiji nije više pričalo o arheološkim otkrićima. Arheolozi su dobili status zvaničnika, kao da su članovi Centralnog komiteta zaduženi za doba pre pojave radničke klase. Država nije žalila novac za istraživanja. Izmeštena je Trajanova tabla, dok rimski put uklesan u stene klisure nije mogao da se pomera.

Darovi slavne prošlosti nahrupljivali su u još slavniju sadašnjost jer arheološka istraživanja u Đerdapu počеше u godini Prve konferencije nesvrstanih zemalja, kada je Beograd postao prestonica Trećeg, vanblokovskog, sveta. Te godine je zatalambasala Andrićeva Nobelova nagrada, koju je Tito smatrao priznanjem svoje mudre spoljne politike. Te iste 1961. iz Amerike stiže Oskar Dušanu Vukotiću za animirani film *Surogat*. Narod je gledao jedan crno-beli TV kanal i živeo je srođen sa svojim vođom, koji je vladao *bez ograničenja mandata*. Nikada nije doneta odluka o Titovoj doživotnoj vladavini jer bi ona značila ograničavanje. Slutila bi na mogućnost okončanja života. U pojam Tito ugrađena je ideja svetrajnosti. Kroćenje Đerdapa iz koga će stizati obilje struje još jedan je dokaz Titove svemoći.

A bilo je i skrajnutih od državne slave, zabijenih u nekom ćošku, kao što je živio asistent arheologije Dragoslav Srejo-
vić. Čita Kafkinu priču *Preobražaj* i oseća kako se zavlači u
ljušturu iznajmljene sobe. Postao je strastveni pušač.

* *

*

Profesori Beogradskog univerziteta izabrali su sebi lokalitete
za iskopavanja u Đerdapu, zatim su ih birali doktori i dok-
torandi sa raznih instituta, pa kustosi muzeja.

Kulturna dobra koja će biti potopljena protezala su se
od kamenog doba, preko ranohrišćanskih bazilika pa sve
do crkava iz XIX veka.

Činilo se da je ono što je vredelo već raspoređeno kada
je došao red na sklonjenog Srejovića, koji je hvatao sebe da
najednom sav zadrhti od nekog uzbuđenja, što se preleva iz
straha u strast i obratno. Nije bio u paranoji. I strah i strast
su realne opasnosti od kojih nije mogao da se odbrani.

Prepuštanje poslu ga je smirivalo.

Dopao mu je na reviziju hladan dosije *Lepenski vir*. Pra-
šnjavio se u dokumentaciji fakulteta skoro pet godina kao
dokument o nalazištu bez značaja. Srejović je, ipak, uzeo da
ga brižljivo proučava, kao što je i u svemu vezanom za nauku
bio pažljiv i pronicljiv, tanane osećajnosti.

Elem, arheolog Obrad Kujović je u jednoj dunavskoj
uvali, dok je u plićaku hladio tabane podbijene od pešačenja,
primetio obilje keramike koja viri iz peska. Apsolvent arhi-
tekture Ivica Kostić je nacrtao predeo i slomljene posude.
Sonda je otkrila skromne ostatke zemljanog poda. Dva metra
ispod su otkopavali samo zdravicu – zemlju bez čovekovih

tragova. Ništa drugo. Vrlo nezanimljivo. Lepenski vir je odbačen kao lokalitet bez potencijala.

Arheolog Srejović je, međutim, tih meseci bio u takvom psihičkom stanju da bi prihvatio bilo šta samo da se skloni iz Beograda. Nije bio uveren ni da će mu se uopšte odobriti sredstva, pa ni da će ostati na fakultetu. O njemu se šaputalo po fakultetskim kabinetima uz vinjak sipan u kafu, za punim stolovima u *Malom Kolarcu* i *Kumbari*, a uveče uz krempite u *Klubu književnika*.

Iznutra se izjedao. Sav je bio rastrojen, karijera u koju je uložio čitavog sebe visila mu je o koncu. Vratio mu se osećaj izopštenosti koji ga je progonio u Kragujevcu.

Odlaskom na studije udahnuo je punim plućima širinu koju donosi prestonica. Otpala mu je s leđa ljuštura surove kragujevačke skučenosti, u kojoj je njegovoj porodici posle rata nacionalizovana imovina, a njemu se rugali i udarali mu čvrge vršnjaci s kojima se njegova osećajnost nikako nije uklapala. Blagorodno ga je nosila kultura Beograda, kao topao talas. Nije propuštao književne večeri, predstave, izložbe... U dugačkom redu za pozorišne karte, jednom prilikom se upoznao s mladim bračnim parom, koji je viđao izdalje na fakultetu. Oblak razgovora o umetnosti ih je obgrlio, oni su studirali čistu filozofiju, skoro da troje apsolvenata nije stizalo da uhvati dah od bujice reči koja je iz njih izbijala.

Druženja utroje su nastavljena. Srejoviću je prijao osećaj lahорastog zaljublivanja, koji je raspirivao njegovu radoznalost. Ulazio je u nepoznatu zemlju i nije znao šta u njoj može da očekuje.

Trougao u kojem se našao golicao mu je maštu. Pitao se kuda ga ta zavodljiva osećanja vode? Odlaganje saznanja nije ga razdraživalo, začudo, bio je smiren i u njihovom društvu se osećao opušteno. Primetio je da mu je teško palo kad su njih dvoje na leto otišli vozom na more, a on u Kragujevac.

Po diplomiranju i brzom zaposlenju nastavljeni su njihovi dugi razgovori u stanu bračnog para, koji su dobili od Skupštine grada kao radnici u kulturi.

Srejović je primljen za asistenta na odseku arheologije, oblast praistorije. Uspevaio je da u razgovoru sa dvoje prijatelja švercuje strast ispod apstraktnih tema, kao što su se u haustorima Knez Mihailove prodavale ispod ruke stvari kojih nije bilo u radnjama; šušlavci, šimike, zvoncare, džez ploče sa psom koji sluša gramofon...

Trojni odnos je izmicao kontroli. Srejović se krajnjim naporom suzdržavao da ne pokaže ono što gori u njemu. Dobio je stipendiju za Atinu, rešen da okonča strast koju nije smeo da pokaže, niti je više mogao da o njoj ćuti – stajala mu je u otvorenim ustima kao bomba.

Očekivao je da će daljina u njemu da utuli vatru. Naprotiv – samo je udaljila nadzor stida. Desilo se da je ono što je u Beogradu „šrafio“, u Platonovom gradu izbilo u gejzir pisanja. Po nekoliko dnevno. Pisao je o mekim pletenicama od mermera karijatida na Erehtejonu, o igri sunca na kočijama koje beže iz Partenonovog timpanona, o toplini mermera Erosa i Psihe u čijem se zagrljaju otkriva duša ljubavi, ali i o svojim skrivanim osećanjima.

Odmah po povratku, već pri prvom susretu, ostvario se predugo čekani dodir. Zabranjeno voće je zagriženo.

Došao je trenutak obznane. Treći u trouglu je saznala.

* *

*

Prevarena supruga je završila na terapiji kod Vladete Jerotića, koji je sa Vojinom Matićem tada jedini držao psihoanalitički kauč u Beogradu. Ispovedala se i zajedničkim prijateljima. Sažaljevana je kao žrtva opskurne prevare.

Kulturni krug prestonice tresao se od prepričavanja sablažnjivih detalja. Ljubavnicima su pretile policijska istraga i jednogodišnja kazna zatvora, brakolomniku i isključenje iz Komunističke partije. Izlupan kao lonče niz stepenice, Srejović je krenuo u Lepenski vir.

Ekspediciju su činili još dr Zagorka Letica, četiri studentkinje i četiri studenta. Srejović je krenuo natmuren, ali mu se raspoloženje popravljalo tokom puta. Rekao je u kolima: „Hoćete da vam ispričam najstariji arheološki vic?“ Ostalo je kuloarsko sećanje:

„U doba faraona Snefrua, kao što je kolegama poznato, prvog vladara IV dinastije, neko od dvorskih pisara je ostavio tajni zapis o tome kako zabaviti faraona koji se dosađuje. Pisar predlaže: 'Devojke odvedeš na brod. Umesto haljina obuku ribarske mreže. Brod plovi Nilom. One su napunile palubu. Nagovoriš faraona da izađe u ribarenje.'“

U punom lend roveru se provalio smeh.

* *

*

Na lokalitetu ih je čekala Kujovićevo otvorena sonda.

Srejović je onespokojen primetio i ostatke temelja osmogona rimske vojne kule podignute u središtu uvale. Tuda je prolazio i Tiberijev put, preko dva metra širok, dobro ukopan, koji je takođe narušavao slojeve praistorije. Od puta su ostale jaka podloga i pokoja kamena ploča.

Već je odmakao avgust kad su stigli, što je dovoljno govorilo koliko se malo očekivalo od Lepenskog vira. Ipak, kao neki vid terapije radom, Srejović se prepustio poslu. Umirujuće je skretao misli od sablazni u koju je upao i u čijoj se opojnoj i opasnoj slasti gušio nemoćan da joj se otme.

Imao je trideset četiri godine i povremeno bi ga obuzimala strepnja da svakog časa može doći nalog da mu se prekine naučna karijera.

Hranu su kupovali u obližnjoj kući, kod Vlaha Manojla, koji je izgledao kao da je prenet iz nekog nepoznatog doba: brkovi i obrve su mu bili gusti i crni kao jagnjeća šubara, koju nije skidao s glave ni leti. Kopali su na njegovom imanju. Manojlo je živeo u kući sa zemljanim podom kakav su otkopali i na lokalitetu u sloju neolita. Srejoviću se to dopalo; voleo je da oseti prisnu hladnoću zaleđenog vremena.

Prema proverenom pravilu arheologa, kartu gledaj, seljaka pitaj, Srejovića je interesovalo zašto se ovo mesto zove Lepenski vir, pretpostavljao je zbog nekog obližnjeg toponima. Manojlo je, međutim, zavrteo glavom. Kujović je pogrešno zapisao, Lepenski je niže, ovaj je Dobrinjski jer je dobar za ribu.

„Zavrti morunu onoliku, i umiri ju. Čovek mož' da se kupa u ovaj vir, neće d' potone. Čevrtlija je to, znaš, dobra“, hvalio je Manojlo svoj vir.

Srejović se zamislio. Pucnuo je prstima. Bio je to podatak koji mu je pomogao da sklopi logičnu celinu. Tamo gde je najbogatiji vir Dunava, tamo je bilo i bogatog života. Nastavio je ornije s iskopavanjem.

Na lokalitetu se zatekao jedan radoznali arhitekta iz Beograda, koji je pisao naučni rad o arhitekturi praistorije. Važio je, inače, za jurodivog ljubitelja arheologije. Priključio im se na iskopavanju. Kada je čuo Manojlovu priču, arhitekta je hteo da odmah skoči u Dunav i otpliva do sredine rečnog toka, gde su klobučili virovi, i proveri da li stvarno mogu da vrte krupnu ribu. Srejović ga je odvrćao govoreći da je opasno plivati toliko daleko od obale jer tu Dunav juri brzinom od pet metara u sekundi, kako su mu rekli u rečnoj plovidbi. „Ja skačem sa Savskog mosta, profesore“, rekao

je arhitekta, koga su zvali Peđa Isus. „Tamo su virovi od američkih bombi.“

Zaplivao je uzvodno sekući maticu, koja ga dovuče u vir što se ocrtavao krugovima na površini vode. Vrtložna struja ga je poduhvatila i uzela da kovitla. Glavu je održavao iznad vode. Onda je Peđa Isus digao ruke. „Ej, ej!“, uzviknuše arheolozi s obale, uvereni da se odvažni arhitekta davi. Međutim, Dobrinjski vir ga je vrteo kao na karuselu – on se samo radom nogu održavao na površini. Dovikivao je: „Vrti se, vrti, topla je voda.“

Ima ovde nečeg, ima, bio je sve uvereniji Srejović. Zavidljen je lakim kruženjem plivača. On se nije kupao, ali je razumeo fenomen. Naselje se gradi tamo gde odredi reka. U slučaju Lepenskog vira i sunce.

Na rumunskoj strani se dizala gola gromada stene, zvana Treskavac, valjda zato što o nju treskaju gromovi. Visoka je oko sedamsto metara. Po njenom škrbavom vrhu ujutru se lomi sunce. Srejović je kao ranoranilac primetio kako skakuće izgrevena svetlina, skrivajući se iza zubaca stene, pa najednom sine sunčev zrak, kao da baci mlečne nokte u oči – njemu koji bos stoji u pesku i ne može da se pomeri opčinjen skakutanjem sunca oko vrha trapezoidne stene.

Previše je ovo uzbudljivo i dobro mesto, uveren je, da bi bilo brzo napušteno. *Ima u njemu nečeg, ima*, ponavljao je u sebi. Odlučio je da ne odustane. Tražio je sredstva i za sledeću sezonu, iako u prvoj skoro ništa nije našao kopajući sonde duboke i do dva metra: samo pesak.

* *

*

Sledećeg leta Srejovićev privatni život je već bio smireniji. I dalje je bio tema tračeva, ali sve manje. Skrajnuti docent

arheologije počeo je 1966. godine da živi udvoje prihvatajući sve opasnosti tog izbora. Srejović je voleo da kuva. Na terenu je spremao zaboravljena jela za koja su mu meštani davali recepte. Naročito je voleo jagnjeće pečenje, uživao je da jagnje spremljeno za ražanj premazuje đerdapskim mirišljavim travkama. U hrani, kao i u arheologiji, nije se dao prevariti. Kada je jedan seljak prodavao dvišće kao jagnje, hvaleći ga da je trčalo za ovcom, Srejović mu je uzvratio, što se posle dugo na katedri prepričavalo: „Jeste, trčalo je za ovcom, ali ne da sisa.“

Kao i njegov nestrpljivi prethodnik, Srejović je u iskopavanju došao do praznog sloja. Iskopali su sondu tri metra duboku i iz nje su izvadili devičanski pesak i poneku kamenu alatku, kost životinje, riblju krljušt. Na jednom jelenskom rogu primetio je tragove ureza – nekoliko kosih crta.

Ima ovde nečega, ima, kopkalo je Srejovića šesto čulo.

Tek naredne godine, u trećoj sezoni iskopavanja, špahtla je udarila o nešto kameno. Ljudsko? Verovatno, jer u peščanoj podlozi nisu očekivali stenu. Svima se srce popelo u grlo. Na toj dubini spustili su se skoro do perioda kad je čovek izašao iz pećine. Srejović je pokušavao da sačuva prisebnost. Saradnici prekinuše posao. Okružili su glavnog arheologa, koji je i sam odložio alat.

Kleknuo je i dlanom nežno rasklanjao pesak. Dunuo je. Ispod peščane naslage ukazaše se kamene gredice! Nagaravljene. Ognjište!

Još je peska raščišćeno. Otkriveno je ognjište u obliku pravougaonika. Četkicama su sklanjali nanose sa široke rozikastocrvene podloge u čijoj šupljini je ložena vatra. Otkriven je kao kamen tvrd pod kuće – nije bilo sumnje da se pojavljivala iščezla drevnost nepoznata nauci.

Ali pre nego što su sasvim otkopali pod, koji je u početku ličio na trougao, iz peska je počelo da izviruje nešto drugo... Nešto još onostranije.

Srejović nije mogao da veruje. Studenti su se zbili kao jato ptica oko neočekivano obilnog zrnevlja.

„Omfalos!“, prevalio je Srejović preko usta starogrčku reč.

Prstima je drhtavo prelazio preko stojeće skulpture postavljene u zaleđu ognjišta.

Mamutovo jaje od peščara. Ljudska figura uklesana na njemu. S krupnim očima. Začuđenim.

Srejoviću se lice razvuklo u osmeh. Krupne oči lepenskog čoveka odgovarale su na njegov pogled. Bilo je svima jasno da su otkrili najstariju monumentalnu skulpturu Evrope!

„Pupak sveta“, ponovio je Srejović na srpskom.

* *

*

Šesnaesti avgust 1967: *Tanjug* pod oznakom „hitno“ izveštava o senzaciji na arheološkom nalazištu. U centralnom *TV Dnevniku* ta vest je pročitana odmah posle izveštaja o aktivnostima predsednika Tita. Novine vest sutradan objavljuju na naslovnim stranama.

* *

*

Iz peščane dunavske uvale izranjale su istovetne forme kuća koje su tvorile uređeni raspored naselja. Forma kuće se u stvari, prenela na izgled celog naselja. Mali trapezoidni polis.

Javljala mu se slika lepenskog neimara kako projektuje kuću. Prvo uzme štap i nacrtu u pesku trougao. Kao da gleda Arhimedovog preteču. Kad je ravnokrani trougao nacrtan, onda mu srubi vrh. Skrati trougao za četvrtinu i dobije trapez. Gornja linija trapeza postaje mernik – sadrži

se tri puta u bočnim i četiri puta u donjoj strani kuće. Oštri uglovi postaju obli, a i donja linija trapeza – prag – malo se zaobljava. Mezolitski arhitekta ima elegantnu ruku, misli Srejić s nekim neverovatnim zadovoljstvom, nije samo dobar matematičar.

Srejić je zadivljen prozorljivošću lepenskog arhitekta. Do kakvih zatamnjenih prostora je stigla njegova pamet. Koliko milenijuma ispred svog vremena, u kojem nema još nijednog predmeta od metala, pitanje je da li uopšte postoje reči ili se ljudi sporazumevaju samo uzvicima i pantomimom, ne znaju za točak, ali savršeno vladaju geometrijskim formama koje primenjuju u gradnji svog doma i naselja!?

Pred njim se otvarala velika tajna.

Kada je deo poda odnet u Nuklearni institut „Vinča“ na ispitivanje, igle mernih instrumenata su skočile! Registrovale su magnetizam! Lepenci su spavali na magnetnoj leguri! Zastirali su je kožama vuka i medveda. *Kakvi li su snovi na magnetnom ležaju?*

Pošto su detaljnim analizama otkrili sastav kamenog poda, arheolozi su pokušali da ga naprave na licu mesta, od istih materijala.

Crvenkasti i beli laporac je rastopljen u krečno mleko. Pomešan je sa glinom, peskom i sitnim šljunkom, uz dodatak vode. Tom smesom se zaliva drobljeno kamenje. Jasne ivice poda ukazuju da je pri njegovom izlivanju postojao šalung – modla. Podna smesa se suši na suncu i, dok se polako stvrdnjava, glača se kamenom. Srejić zamišlja otisak kolena drevnih graditelja u pesku dok uporno povlače ravan kamen preko poda. Usajana površina ima karakteristike betona.

Arheolozi su gradili kao lepenski čovek, a nisu dobili isti rezultat. Njihov pod uopšte nije bio tako tvrd, postojan ni magnetni.